

HISTORY STUDIES

INTERNATIONAL JOURNAL OF HISTORY

ISSN: 1309 4173 / (Online) 1309 - 4688 (Print)

Volume: 14, Issue: 4, November 2022

www.historystudies.net

SUMERLERİN YIKILIŞINDA TOPRAKLARIN TUZLAŞMASI SORUNSALI

The Problem of Salinization of the Soils in the fall of the Sumerians

Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Yunus Aktürk

Gümüşhane Üniversitesi

m.yunusakrep@gumushane.edu.tr

Makale Türü-*Article Type* : Araştırma Makalesi-Research Article
Geliş Tarihi-*Received Date* : 01.07.2022
Kabul Tarihi-*Accepted Date* : 27.10.2022
DOI Number : 10.9737/hist.2021.1101

Atıf – Citation:

Mehmet Yunus Aktürk, "Sumerlerin Yıkılışında Toprakların Tuzlaşması Sorunsalı", *History Studies*, 14/4, Kasım 2022, s.754-765.

SUMERLERİN YIKILIŞINDA TOPRAKLARIN TUZLAŞMASI SORUNSALI

The Problem of Salinization of the Soils in the fall of the Sumerians

Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Yunus Aktürk

Öz

Sumerler, M.Ö. 5. binde Mezopotamya topraklarına gelerek M.Ö. 4. bine doğru bu bölgenin güneyine inmişlerdir. Kendi bildikleri ya da geliştirdikleri teknikler ile Basra Körfezi'ne yakın bataklıkları kurutarak tarımsal üretime uygun hâle getirmişlerdir. Bu sayede kendilerinden sonra kurulacak olan devletlere de bir takım kültürel aktarımlarda bulunmuşlardır. Son yıllarda yapılan bazı çalışmalarda, Tufan neticesinde toprağın tuzlaştığı, bunun tarımsal verimi düşürdüğü ve bu verimsizliğin Sumerlerin yıkılışında önemli bir rol oynadığı ifade edilmiştir. Bu çalışmada tuzlaşma teknik olarak açıklanarak, Sumerlerin tarih sahnesinden çekilmesinde etkili olan faktörler üzerinde durulacaktır. Bu faktörler arasında tuzlaşmanın, Sumerlerin yıkılışındaki rolünün hangi ölçüde olduğu tespit edilmeye çalışılacaktır. Toprağın tuzlanması Sumerler üzerindeki ekonomik, sosyal ve politik etkilerini daha iyi tespit edebilmek için, ağırlıklı olarak kendilerinden sonra bölgede hâkimiyeti sağlayan Akkadların durumundan bahsedilecektir.

Anahtar kelimeler: Sumerler, Tuzlaşma, Nuh Tufanı, Sumerlerin Yıkılışı

Abstract

The Sumerians came to Mesopotamia in the 5th millennium BC and went down to the south of this region towards the 4th millennium BC. With the techniques they knew or developed, they dried the marshes close to the Persian Gulf and made them suitable for agricultural production. In this way, they made some cultural transfers to the states that would be established after them. In some studies conducted in recent years, it has been stated that the soil became salty as a result of the Flood, this reduced agricultural productivity and this inefficiency played an important role in the collapse of the Sumerians. In this study, salinization will be explained technically and the factors that were effective in the withdrawal of the Sumerians from the stage of history will be emphasized. Among these factors, the role of salinization in the collapse of the Sumerians will be tried to be determined. In order to better determine the economic, social and political effects of the salinization of the soil on the Sumerians, the situation of the Akkadians, who dominated the region after them, will be mentioned.

Keywords: Sumerian, Salinization, Noah's Flood, Fall of the Sumerians

Giriş

M.Ö. 5. binde Mezopotamya topraklarına gelen Sumerler, M.Ö. 4. binlere doğru Mezopotamya'nın güneyine inerek bölgedeki şehirleri kontrolleri altına almışlardır.¹ M.Ö. 2. bin yılın başlarında ise tarih sahnesinden çekilmişlerdir. Sumerler, Mezopotamya'nın güneyinden Anadolu içlerine uzanan sınırlarını bir anda oluşturmadığı gibi aniden de yıkılmamışlardır. Sumerlerin yıkılışında birden çok unsur bulunmaktadır. Bu unsurlar Elam ve Akad saldırıları, Sumer şehirleri arasındaki hâkimiyet mücadeleleri, Amurru göçleri,² tapınakların yönetim ve ekonomik sisteme müdahaleleridir.³ Ancak son yıllarda yapılan çalışmalarda, toprakların deniz suyu ile ani bir sele bağlı olarak tuzlanması neticesinde üretimin düştüğü bunun sonucunda Sumerlerin hızlı bir yıkılış sürecine girdiği de tekrardan tartışılmaktadır.⁴

1. Aşağı Mezopotamya'da Tuzlaşma

M.Ö. 12.000 yıllarında sona erdiği düşünülen son buzul çağından sonra, iklimler günümüzdekine yakın bir hal almıştır.⁵ Yeryüzünde yaşamaya elverişli bölgeler Mezopotamya, Orta-Kuzey Afrika ve Kuzey Suriye olmuştur. Tarihin en eski devirlerinden itibaren insan toplulukları, hayatta kalmak ve sulama yapabilmek için nehir kenarlarına ve göl kenarlarına yerleşmişlerdir. Sulamada kullanılması açısından suyun bol olduğu yerlerden birisi de Mezopotamya'dır.⁶

Mezopotamya bölgesi, kabaca Fırat (Sumerce İ.DİG.BURANUN.NA) ve Dicle (Sumerce İ.DİG.NA) nehirleri⁷ arası olarak tarif edilir.⁸ Mezopotamya bölgesi, aşağı ve yukarı olmak üzere iki farklı havzaya sahiptir. Bu havzalar doğal koşulları bakımından birbirinden farklıdır.⁹ Aşağı Mezopotamya, Bağdat'tan Dicle ve Fırat nehirlerinin bataklık deltasına doğru uzanarak, geniş ve alüvyonlu bir deltayı kapsar. Bu delta tarımsal ürünlerin sulanabildiği, koyun ve keçilerin otlatıldığı ve balıkların bulunduğu bir bataklık alanıdır. Yukarı Mezopotamya ise kuru tarımın yapıldığı yerdir. Bu bölge yarı kurak yaylalar tarafından çevrili bir dağ eteğini kapsar.¹⁰

Dolayısıyla Aşağı Mezopotamya'nın toprağı daha verimlidir. Fakat bu verimin elde edilebilmesi için fazlaca insan gücüne ihtiyaç duyulmuştur. İnsanlar yoğun bir çaba harcayarak nehirlerden yapay sulama kanalları ile tarımsal faaliyetlerde bulunmuşlardır. Gıda ihtiyaçları nedeniyle şehirlerin neredeyse tamamı nehir kıyılarına konumlandırılmıştır. Bu sayede teknelerle taşımacılık açısından da elverişli bir rota oluşturulmuştur. Nehir sularının az miktarda çeşitli

¹ Cahit Günbattı, *Sümerler, Gutlar, Hattiler, Hurriler, Urartular Kökenleri, Tarihleri, Dilleri ve Kültürleri*, Genel Kurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara 2007, s. 1.

² Füzün Kinal, *Eski Mezopotamya Tarihi*, AÜDTCF Yayınları, Ankara 1983, s. 96.

³ Adam Falkenstein, "The Sumerian Temple City", içinde: *Monographs in History: Ancient Near East*, Vol. I/I, Ed., Maria Dej Ellis, 1974, s. 43.

⁴ Sumerlerin yıkılışında etkili olduğu düşünülen toprakların tuzlanması meselesine 1969 yılında J. B. Pritchard tarafından "The Ancient Near East: supplementary texts and pictures" adlı çalışmada değinilmiştir. Üzerinde epeyce tartışmalar olduktan sonra 1985 yılında Marvin Powel, "Salt, seed and yields in Sumerian agriculture" adlı eserinde bu duruma şüpheli yaklaşmış ve 1989 yılında Michael Charles, "Agriculture in Lowland Mesopotamia in the Late Uruk Early Dynastic Period" isimli kitapta meseleye daha teknik bir şekilde açıklık getirmeye çalışmıştır. Ancak 2003 yılında Paul Krugman'ın NewYork Times'daki "Salt of the Earth" adlı köşe yazısında ve 2020 yılında yayımlanan "Soil Salinity of Mesopotamia and the Main Drains" adlı makalede konu tekrardan gündeme getirilmiş ve yeni yaklaşımlar sunulmuştur.

⁵ Jonathan Cowie, *Climate Change: Biological and Human Aspects*, Cambridge University Press, Cambridge 2007, s. 2.

⁶ Kemalettin Köroğlu, *Eski Mezopotamya Tarihi: Başlangıcından Perslere Kadar*, İletişim Yayınları, İstanbul 2012, s. 17.

⁷ A. Daniel Foxvog, *Elementary Sumerian Glossary*, Berkeley 2011, s. 27.

⁸ Köroğlu, a.g.e., s. 12.

⁹ V. Diakov-S. Kovalev, *İlkçağ Tarihi*, C.1, Çev: Özdemir İnce, Yordam Yayınları, İstanbul 2010, s.82.

¹⁰ Murat Tekin, "Eski Mezopotamya'da Coğrafi ve Etnik Yapı", *Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 2014, C.2, s. 113.

tuzlar içermesinden ve güneşin sıcaklığı ile bu tuzların sulanan topraklarda birikmesinden dolayı tarlalar düzenli aralıklarla nadasa bırakılmıştır.¹¹

Tuzlaşma (salinizasyon) kurak ve yarı kurak bölgelerde, özellikle taban suyunun yüksek olduğu kapalı havzalarda meydana gelir. Bu sahalarda ana materyalde bulunan tuzlar, kapilarite ile yüzeye kadar yükselir; burada suyun buharlaşması sonucunda suda çözünür halde bulunan tuzlar, toprağın yüzeyinde belli derinliklerde birikir. Toprağın alt horizonunda veya ana materyalde bulunan tuzların toprak yüzeyine kadar çıkarak orada birikmesiyle meydana gelen olaya tuzlaşma denir. Tuzlaşma sonucunda toprakta Na, Ca, Mg ve K tuzları ortaya çıkar.¹² Drenajı iyi olmayan ve ana materyalde tuz bulunan alanlarda yapılan sulama sonucunda da tuzlaşma ortaya çıkar. Toprağın alt katlarına sızan sular, burada bulunan tuzları çözerek bünyesine alır. Drenaj iyi olmadığında suda çözünür halde bulunan tuzlar, toprağın içerisinde ve yüzeyde birikir. Dolayısıyla daha önce iyi toprak özelliği taşıyan alanlar kötü bir hâl alarak verimini düşürür. Bu tuzlar eğer sodyum tuzlarıysa bitkiler üzerinde zehirleyici etkiler yaratır.¹³

Bozkır ve çöl bölgelerinde buharlaşma miktarı, yağış miktarının çok üzerindedir, dolayısıyla toprakta su açığı fazladır. Ayrıca kurak ve yarı kurak sahalarda yer yer dış drenaja bağlantısı olmayan birçok kapalı havza bulunur. Bu alanlarda kayaların çözülmesinden kaynaklanan malzemeler, geçici akarsular tarafından taşınarak havzaların tabanında birikir. Böylece havzaların tabanlarında suların buharlaşması ile suların içerisinde çözünür halde bulunan tuzlar çökeler. Bu özellikleri gösteren alanlar Mezopotamya'da, İran'da, Afrika'nın kuzeyinde, İç Anadolu'da, Türkistan'da ve Büyük Sahra'da sıkça görülür.¹⁴ Bunların aksine bir de beklenmeyen tuzlaşmalar söz konusudur. Bu ekstrem durum deniz suyunun yükselmesidir. Sumerler ürün yetiştiriciliğinde doğal nedenlere bağlı tuzlaşmanın getirdiği zorluklara karşı bazı önlemler almışlardır. Dolayısıyla aniden gelişen afetler neticesinde deniz suyunun yükselmesine bağlı olarak tuzlanan toprakların nasıl verimli hale getirileceğini ya da bu toprakların karakteristiğine uygun hangi ürünlerin yetiştirilmesi gerektiğini de bilmişlerdir.

2. Sumerlerde Toprak Verimliliğine Karşı Önlemler

Sumerler Mezopotamya ovasını kendi geliştirdikleri yöntemlerle tarımsal açıdan daha da kullanılabilir bir hale getirmişlerdir. Bu yöntemlerin başında, tarımsal faaliyetlerde ekim yapılacak arazinin su kıyısına yakın olması hususu gelmektedir. İç kısımlarda kalan topraklara doğru küçük kanalların açılarak buraların sulanabilmesi öngörülmüştür. Bataklık olan topraklar ise belli periyotlarda kurumaya bırakılarak Sumerlere has tekniklerle verimli hale getirilmiştir. Ancak bu tekniklerin detayları tam manasıyla bilinmemektedir. Ayrıca Sumerler, nehir yataklarındaki debileri hesaplamış, suyun ne derecede alçalıp yükseldiğini izlemiş ve bu sayede kurak geçmesi mümkün yılı önceden kestirerek, baraj göletleri yapmışlardır.¹⁵

Sulama teknikleri Sumerler için çok önemliydi. Bu teknikler sayesinde ürün miktarı sürekli olarak yüksek tutulmuştur. Elde edilen artı ürünlerin civar devletlere satılması karşılığında ham madde temin edilmiştir. Bu ham maddeler farklı ticaret kollarında kullanılarak devletin ekonomik sistemi süreklilik sağlamıştır. Sonucunda ekonomik sistem içerisinde çok farklı statüde bulunan kişiler ve özel kurumlar kendilerine önemli miktarlarda pay sağlamışlardır.¹⁶ Hatta bu kurumlar devletin tarım politikasını kendi bünyelerindeki topraklarda çalışanlarına kesintisiz uygulatarak

¹¹ A.g.m., s.114.

¹² İbrahim Atalay, *Toprak Oluşumu, Sınıflandırılması ve Coğrafyası*, Meta Basım, Bornova 2011, s. 218.

¹³ Michael P. Charles, "Agriculture in Lowland Mesopotamia in the Late Uruk Early Dynastic Period", *Proquest*, London 1989, s. 68-69.

¹⁴ Atalay, a.g.e., s. 255.

¹⁵ Jane Renfrew, "Vegetables in the Ancient Near Eastern Diet", *Civilizations of the Ancient Near East*, Vol. I, Ed. J. M. Sasson, New York 1995, s. 198-201.

¹⁶ Clive Ponting, *Yeni Bir Bakış Açısıyla Dünya Tarihi*, Çev: Eşref Bengi Özbilen, Alfa Yayınları, İstanbul 2011, s. 64.

tarımsal üretimde sürekliliği esas almışlardır. Bununla ilgili Enlil tapınağının topraklarına atıfta bulunan Sumerce çivi yazılı bir tablette şu ifadeler geçer:

UM 29-15-255B; UM 29-16-483

1. [ud]-da-ta munus EDIN./BAR\ ħe2-em /munus\ lu2 .... nin e2-e-ke4
2. lu2 dam tam-ma-ġu10 u3-tud-/da?\ kug dnisaba-ke4
3. [šu] /mi\ -ri in-du7 ensi2-ke4 ulul2-la šu-zu im-mi-in-/gen6\
4. /munus\ sağ il2 kur-ra zag dib igi il2-la-zu-ne pad3-de3
5. udu nam-en-na-ba si ba-ni-in-sa2 den-[lil2] [ereš2 ki -še3]

Transkripsiyon

1. (Enlil) kadının [...] yapmasını söyledi.
2. (Kadın) evinin hanımlığını yaparken.
3. (Enlil'in) toprağını vaktinde sulamalı.
4. (Kadın) tahıl ve keten yetiştirilirken tohumları sırasıyla dizesin.
5. Enlil'in koyunlarını vaktinde ve doğru bir şekilde yemlesin.¹⁷

Sumerler Mezopotamya'nın güneyine indiklerinde hâkim oldukları şehirlerin çoğunun Şatt'ül-Arab hizasından Basra Körfezine kıyısı bulunmaktaydı. Ur, Uruk, Larsa, Lagaş, Eridu, Badtibira, Girsu, Umma, Adab ve Şuruppak şehirleri meydana gelen doğal afetler¹⁸ ve alüvyal dolgu sonucunda iç kesimlerde kalmışlardır. Bu alüvyal dolgu Basra Körfezi'ni 200 km enine doldurmuştur.¹⁹ Dolayısıyla çalışmanın başında ifade ettiğimiz yayınlarda Sumerlerin erken dönemlerinde daha verimli olan tarımsal üretimlerinin doğal olaylara ve tuzlanmaya bağlı olarak zorlaştığı ve bu durumun devletin yıkılışında önemli bir neden olduğu düşünülmektedir.²⁰

Sumerlerin yıkılışında doğal afetler başlığı altında nitelendirebileceğimiz en önemli husus Tufan hadisesidir. Bu doğa olayıyla ilgili Sumerce çivi yazılı en eski örneği ile ilgili tek bir tablet toprak altından çıkarılabilmiş, yalnızca üçte biri korunabilmiştir. Başlangıç kısmı kırık olan metnin ilk dizelerinde Tufan öncesi beş şehrin kurulmasından ve Tanrıların hoşnutsuzluğundan kaynaklanan bir felaketin Sumer şehirlerine gönderildiğinden bahsedilmektedir. Daha sonrasında Ziusudra isimli bir krala Tanrılar tarafından gemi yapma emri verilir. Tufan hadisesi gerçekleştiğinde yedi gün yedi gece yeryüzü sular altında kalmıştır. Meseleyle ilgili başka bir Sumer mitine göre “*Kutsal otlar vardı, kutsal tuz varolamamıştı...*” ifadeleri Mezopotamya topraklarında meydana gelen tuzlanmaya atıfta bulunması bakımından dikkat çekicidir.²¹

Akadca yazılmış örnekleri ile Babil'den daha detaylı şekilde öğrenilen Tufan hadisesinin nasıl gerçekleştiğine dair çeşitli varsayımlar bulunmaktadır. Bu varsayımların ortak noktası ise Mezopotamya'da suların yükselmesidir. Suların yükselmesiyle ilgili “Brunn Kuralı” meselenin çözülebilmesi açısından önemli ipuçları sunmaktadır. Brunn Kuralı'na göre:

“Kum, çakıl gibi pekişmemiş malzemelerle kaplı alçak kıyılarda deniz seviyesinde düşey yönde meydana gelebilecek 1 cm'lik yükselme, yatay olarak kıyı çizgisinin kara yönünde 100 cm yer değiştirmesine yol açmaktadır.”²²

¹⁷ UM 29-15-255B; UM 29-16-483, metnin transkripsiyonu için bkz. Miguel Civil, “Enlil and Ninlil: the Marriage of Sud”, *Journal of the American Oriental Society*, Vol. CIII, Ed. Jack Mark Sasson, Chicago 1983, s. 45-55.

¹⁸ Tufan hadisesi ön plana çıkmaktadır.

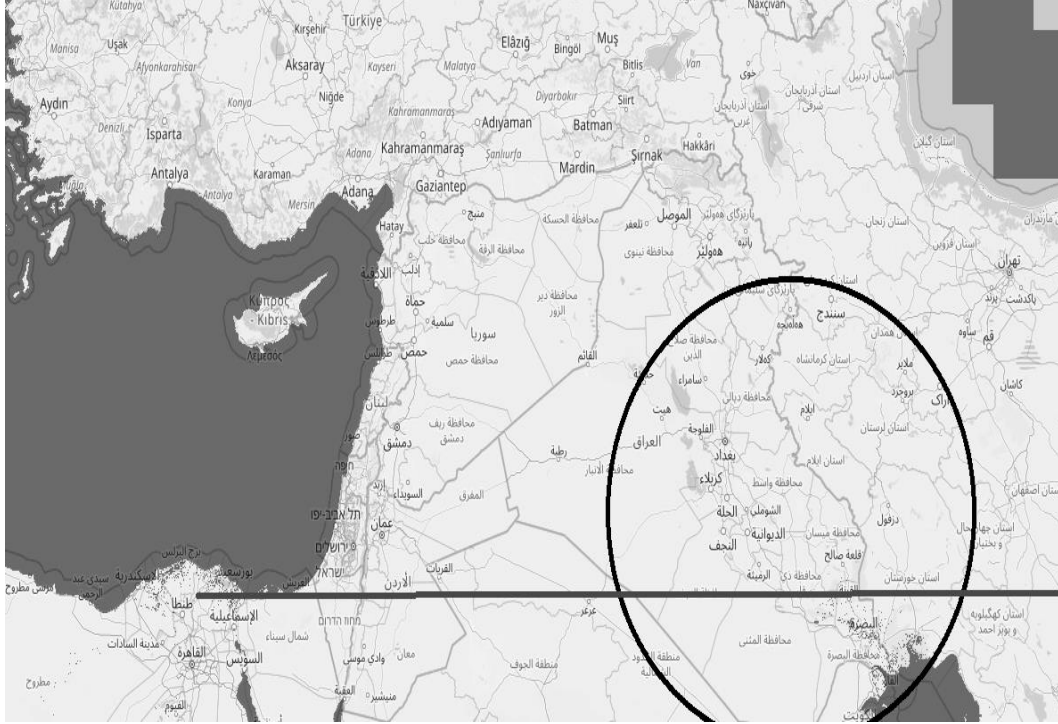
¹⁹ Morozova S. Galina, “A Review of Holocene Avulsions of The Tigris and Euphrates Rivers and Possible Effects on The Evolution of Civilizations in Lower Mesopotamia”, *Geoarchaeology*, Vol. XX/IV, Florida 2005, s. 413.

²⁰ Mukhalad Abdullah, Nadhir Al-Ansari, Nasrat Adamo, Varoujan K. Sissakian, Jan Laue, Soil Salinity of Mesopotamia and the Main Drains, *Journal of Earth Sciences and Geotechnical Engineering*, Vol. X, 2020, s. 222.

²¹ Samuel Noah Kramer, *Sumerler: Tarihleri, Kültürleri ve Karakterleri*, Çev: Özcan Buse, Kabalcı Yayınevi, İstanbul 2002, s. 215-217.

²² Halil İbrahim Zeybek, Harun Reşit Bağcı, Muhammet Bahadır, “Kızılırmak Deltası'nda (Samsun) Kıyı Çizgisi Değişimlerinin Brunn Kuralına Göre Değerlendirilmesi”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C.11, S.58, Ağustos 2018, s. 308.

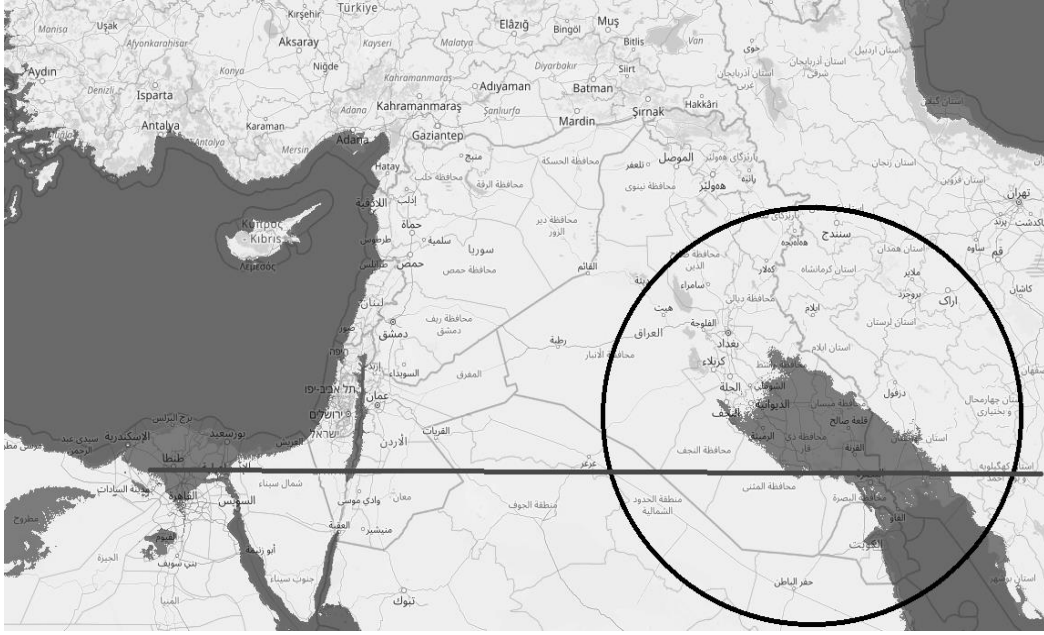
Buradan anlaşılacağı üzere deniz seviyesindeki 1 metrelik bir yükselmeye bağlı olarak kıyı yönünde alçak kıyılarda 100 metrelik su ilerlemesi söz konusudur. Basra Körfezi kıyılarının gösterildiği aşağıdaki haritada Brunn Kuralı'na göre deniz suyunun 0 metredeki hâli ve suyun 20 metrelik yükselinde kara içlerine giren hâli Akdeniz'in güneydoğusundan çekilen düz siyah çizgi ile gösterilmektedir.

Harita 1- <http://flood.firetree.net/> (E.T. 05.05.2022)

Harita-1'de Basra Körfezinin Mezopotamya kıyıları ve içeriye doğru önemli Sumer şehirlerinin konumu siyah daire ile gösterilmeye çalışılmıştır. Düz çizgi ise hizalama açısından Akdeniz'in güneydoğusundan düz bir şekilde çekilerek, önemli Sumer şehirlerinin Basra Körfezi'ne olan uzaklığı vurgulanmıştır.

Harita 2- <http://flood.firetree.net/> (E.T. 05.05.2022)

Harita-2’de bir önceki haritada olduğu gibi Akdeniz’in güneydoğu ucundan çekilen düz çizgi ile siyah daire içerisinde bulunan Sumer şehirlerinin, 20 metrelik bir deniz yükselmesinde sular altında kalacak kısımları hesaplanmaya çalışılmıştır. İkinci haritada görüleceği üzere olası bir doğal afet sonucunda suların yükselmesi ile meydana gelecek deniz suyu baskını alüvyon dolu öncesi Basra Körfezi’ne kıyısı olan Ur, Uruk, Larsa, Lagaş, Eridu, Badtibira, Girsu, Umma, Adab ve Şuruppak gibi önemli Sumer şehirlerinin tamamını etkilemiştir.

Tufan hadisesi ile ilgili tartışmalar halen devam etmektedir.²³ Bu tartışmaların odak noktası olayın nerede meydana geldiği ile ilgilidir. Bu konuda üç farklı görüş bulunmaktadır. Birincisi Tufan hadisesinin Mezopotamya’nın güneyinde meydana geldiği, ikincisi Karadeniz’de ortaya çıktığı, üçüncüsü ise buzulların eriyerek yeryüzünün birçok yerinde su baskınları olduğu görüşüdür.²⁴ Bu görüşlerin güçlü ortak noktası ise meydana gelen olayın tarımsal üretimde sürekliliği esas alan Sumer şehirleri üzerinde zarar verici etkileri ve dolayısıyla Mezopotamya’da olmasıdır.²⁵ Tufan’ın meydana geldiği tarih tartışmalı olsa da bölge politiginde ve tarımsal toprakların yapısında bazı değişimlere yol açtığını söylemek mümkündür.

3. Tufan Sonrası Mezopotamya Topraklarında Siyasi ve İktisadi Durum

Sumer Kral Listesine göre Tufan’dan sonra krallığın Kiş şehrine inmesiyle, Uruk, Ur, Awan ve Akşak şehirleri arasında yoğun bir hâkimiyet mücadelesi başlamıştır. Bu mücadelelerin sonuna doğru ortaya çıkan Akkadlar hızlı bir şekilde Mezopotamya’nın güneyine doğru yayılmaya başlamışlardır.²⁶ Bununla ilgili Sumer kral listesinde “Uruk silahla vuruldu, krallık Akkad’a geçti, hurma bahçivanının evlatlığı, sonra Ur-zababa’nın sakisi olan Sargon kral oldu, Akkad’ı kurdu ve 56 sene idare etti” ifadeleri yer almaktadır. Daha sonrasında Sargon, Güney

²³ Konuyla ilgili ülkemizde en son 26-27 Ekim 2021 tarihlerinde VI. Uluslararası Ağrı Dağı ve Nuh’un Gemisi Sempozyumu düzenlenmiş konu etrafıca ele alınmaya çalışılmıştır. Tufan’ın meydana geldiği tarihle ilgili tartışmalar devam etmektedir.

²⁴ Akt. İskender Dölek, Naci Özsoy, “Nuh Tufanı Üzerine”, *Social Sciences Studies Journal*, C.4, S. 21, 2018, s. 3653-3654.

²⁵ Floyd Nolen Jones, *Chronology of the Old Testament: A Return to the Basics*, KingsWord Press, Texas 2002, s. 26.

²⁶ Ercüment Yıldırım, *Eskiçağ Mezopotamya’sında Liderler Krallar Kahramanlar*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 2017, s. 72.

Mezopotamya'daki Sumer şehirlerini zapt ederek Kiş şehrini ortadan kaldırmış, kuzeydeki Samiler ile güneydeki Sumerleri tek bir idare altında toplamıştır.²⁷

Sargon döneminde ekonomik açıdan hedef Gümüş Dağları (Toroslar) ve Sedir Ormanları (Amanoslar) olsa da Fırat ve Dicle Nehirleri sayesinde tarımsal faaliyetlerin de sürekliliği esas alınmıştır. Tarımsal faaliyetlerin ve ticaretin kesintisiz devam edebilmesi için Fırat Nehri'nden yararlanılmış ve bu nehir çizgisinde kervanların konaklaması için bulunan yerler sırayla ele geçirilmiştir.²⁸

Akkadlar Mezopotamya'ya hâkîm oldukları süre içerisinde emperyalist bir idare tarzı ile Elam, Suriye, Yukarı Dicle ve Anadolu'daki tabii zenginlikleri kendi devletleri için sömürmekten çekinmemişlerdir. Akkadlar tuz oranı yüksek toprakları Sumerlerden öğrendikleri teknikler ile verimli hâle getirerek sistemli bir şekilde işlemiş, beylere ve komutanlara işlemleri için bu topraklardan bağışlamış ve belli oranlarda pay elde etmiştir. Maniştusu obeliskinde krala ait 330 hektarlık bir arazinin işlenmesi için 98 kişiye pay edildiği ifade edilerek, Sargon döneminde tarımsal faaliyetlerin devam ettiği anlaşılmaktadır.²⁹

Akad Krallığı'nın (M.Ö. 2350-2150) ihtişamlı döneminin Elam, Lullubi ve Hurri halklarının baskıları neticesinde çökmesinin ardından, kral listelerinde "Kut" ismi verilen bir halk, 50 ile 90 yıl arasında bir süre kadar Mezopotamya'da hüküm sürmüştür. Kut istilası sonra IV. Uruk hanedanının kralı olan Utu-hegal (M.Ö. 2116) Sumer ülkesini "Kut" egemenliğinden kurtaran kahraman olarak zikredilmiştir. Utu-hegal'e ait krali yazıtta Kutların çok acımasız oldukları ve Sumerlilere acı çektiren bu kavmin, Utu-hegal tarafından bozguna uğratarak alt edildiği şu şekilde ifade edilmektedir: "*Güçlü kral Utu-hegal, Kutların komutanını yendi. Bunun üzerine Kut Kralı Tirigan kaçmaya çalıştı*".³⁰

Akad devletinin yıkılmasının ardından Mezopotamya'da yoğun bir Kut istilası olsa da Güney Mezopotamya'nın, Lagaş krallarının hâkimiyetinde olduğu tespit edilmiştir.³¹ II. Lagaş Sülalesi (MÖ 2260-2112) olarak anılan bu Sumerli hanedan kısa bir süre hüküm sürmüştür. Bu döneme ünlü kralları Gudea'dan dolayı "Gudea Devri" adı da verilmektedir. Gudea zamanında Lagaş Krallığı'nın başkenti Girsu (Tello) şehrinde, başta şehrin tanrısı Ningirsu olmak üzere tapınaklar yaptırılmış³², tarımsal topraklar pay edilmiş ve tapınaklar da bundan paylarını almışlardır.³³ Bu devrin MÖ 2112 yılında sona erdiği kabul görmektedir. Kut saldırılarının olduğu döneme atıfta bulunan bir Mari mektubunda "*Sen tarlanı sürmene bak, Kutlar gelip malını almaya kalkarlarsa ben seni korurum*" ifadeleri, tarımsal faaliyetlerin tuzlanmaya rağmen gerçekleştiğine işaret etmektedir.³⁴

Uruk Kralı Utu-hegal (MÖ 2019-2013) ilerleyen süreçte, oğlu ^dUr-^dNammu'yu Ur şehrine askeri vali olarak tayin etmiştir. Utu-hegal, Kut kavmini bozguna uğratarak onları Mezopotamya'dan süren ve "Yeni Sumer Çağı'nın" başlamasına fırsat yaratan kraldır. Utu-hegal'in ölümünden sonra oğlu ^dUr-^dNammu, III. Ur hanedanlığını kurmuştur (MÖ 2112-2004). Bu döneme "Yeni Sumer Çağı" da denilmektedir. Bu çağ Sumerler açısından Rönesans olarak kabul edildiği için III. Ur kralları daha önceden yapılmayan bir dizi reformu gerçekleştirmiş ve

²⁷ Kinal, *a.g.e.*, s. 76.

²⁸ *A.g.e.*, s. 77.

²⁹ *A.g.e.*, s. 82.

³⁰ Douglas Frayne, *Sargonic ve Gutian Periods (2334-2113 BC): The Royal Inscriptions of Mesopotamia (Early Periods 2)*, Toronto 1993, s. 284-286.

³¹ Kramer, *a.g.e.*, s. 94-95.

³² Kinal, *a.g.e.*, s. 89.

³³ Kramer, *a.g.e.*, s. 106-107.

³⁴ Kinal, *a.g.e.*, s. 88.

Sumer halkına yeniden canlanma fırsatı tanımışlardır. Bu döneme ait tarımsal ve iktisadi faaliyetlerin güçlü bir şekilde devam ettiği Drehem Arşivleri'nden anlaşılabilmektedir.³⁵

Drehem Arşivleri'nden anlaşıldığı kadarıyla Tufan sonrası erken olgunlaşan buğdayın yerine arpa üretimine ağırlık verilmiştir. Bu durumun oluşmasında toprakların tuzlanması önemli bir rol oynamıştır. Arpa'nın tarımsal üretimde öncelikli hâle gelmesi yaklaşık olarak Sargon ve sonrası dönemde başlamaktadır. Hasat dönemleri ise aynı arşivlerden Temmuz-Ağustos ayı olarak tespit edilmektedir. Arpa hasat aylarından hemen sonrasının yeni takvim yılı başlangıcı olarak kabul edilmesi ise tuzlanma neticesinde bu tarımsal ürünün önemine işaret etmektedir.³⁶

Sonuç

Mezopotamya topraklarına farklı bir coğrafyadan gelen Sumerler, Basra Körfezi'ne doğru inerek Fırat ve Dicle Nehirleri'nin kenarlarını kontrol altına almışlardır. Buradaki verimsiz olan bataklıkları kurularak yeniden şekillendirmiş ve sulamalı tarıma geçişin öncüsü olmuşlardır. Kendi bildikleri/geliştirdikleri teknikler ile tarımsal üretimde sürekliliği esas alarak yaklaşık 3000 yıl Mezopotamya'da hâkimiyetlerini devam ettirmişlerdir.

Tarihi tartışmaları devam eden Tufan hadisesi Mezopotamya topraklarındaki bütün şehirler için bir yıkım niteliği taşımıştır. Nitekim birçok kaynakta meydana gelen olayın aniden gerçekleştiği anlaşılmaktadır. Çivi yazılı tabletlere göre bu olay neticesinde Mezopotamya topraklarının da büyük bir bölümünün sular altında kaldığı ifade edilmektedir. Zira Tufan hadisesi birçok medeniyetin kayıtlarında ele alınmakta ve dünya felaketi olarak nitelendirilmektedir. Bu hadisenin farklı coğrafyalardaki medeniyetlerde de ele alınmasının yazının ortaya çıkmasıyla bağlantısı olmalıdır. Bu bağlantı ilk defa Sumerlilerin yazıyı kullanması neticesinde, gerçekleşen olayların da bu halk tarafından ilk defa tabletlere kaydedilmesiyle ilişkili olması mümkündür. Mezopotamya'nın söz konusu dönemdeki nüfusu da göz önünde bulundurulduğunda, meydana gelen hadisenin bölgede uğrattığı tahribatın, farklı coğrafyalardaki başka medeniyetleri de kültürel ve ekonomik olarak etkilemiş olması muhtemeldir.

Burada önemli olan husus çalışmanın başında ifade ettiğimiz Sumerlerin Tufan hadisesi sonucunda zayıflayıp yıkıldıklarına dair görüşlerdir. Ancak Sumer topraklarını ellerine geçiren Akkadlar, tuzlu toprakların yeniden nasıl verimli hale getirileceğini bilmişlerdir. Bu devlet Sumerlerden aldıkları kültürel mirası geliştirerek daha sistemli hâle getirmişlerdir. Özellikle tuzlanmaya bağlı, toprakların verimsizleşmesine karşı önlemlerini alarak arpa üretimine ağırlık vermişler ve tarımsal faaliyetleri devam ettirmişlerdir. Daha da önemlisi Akkadların Mezopotamya topraklarında hâkimiyetlerini pekiştirdiği dönemlerde III. Ur Sülalesi tekrardan Sumerleri canlandırmak istemişler ve Yeni Sumer Devleti'ni kurmuşlardır. Bu dönemde ise birçok alanda Sumerlere dair çok daha etkili ve yenilikçi reformlar karşımıza çıkmaktadır.

Sumerlerin yıkılışında birden fazla sebep bulunmaktadır. Bunların en başında Mezopotamya topraklarında var olan ya da sonradan gelen halkların baskılarıdır. İkinci neden Sumerlerin şehirlerindeki kralların kendi hâkimiyetlerini diğer şehirler üzerinde kabul ettirebilmek için vermiş oldukları mücadelelerdir. Bu mücadeleler esnasında tapınaklardaki yüksek rütbeli rahiplerin kendi çıkarları doğrultusunda destekledikleri kralları ön plana çıkarmaya çalışmaları, bunun sonucunda karışıklıkların daha da fazla olmasıdır. Üçüncü neden tapınakların kendi ekonomik politikalarını oluşturarak, askeri ve iktisadi açıdan güçlenmeleri neticesinde halkı borçlandırarak zor durumda bırakmalarıdır. İkinci ve üçüncü nedenle ilgili Adam Falkestein'in "The Sumerian Temple City" adlı çalışması epeyce bilgi sunmaktadır. Bu durum halkın merkezi

³⁵ A.g.e., s. 93.

³⁶ Stephen Langdon, *Tablets from the Archives of Drehem*, Librairie Paul Geuthner, Paris 1911, s. 13-14.

otoriteye olan güvenini büyük oranda sarsmıştır. Dördüncü neden iç karışıklıktan yararlanan Elamlıların Sumer topraklarına saldırıları ve Sumer şehirlerinin güçlerini zamanla kırmalarıdır.

Son olarak bünyesinde çok fazla farklı kimliği barındıran Sumer şehirleri Tufan hadisesine maruz kalarak bölgesel bir karışıklığa sürüklenmişlerdir. Bu karışıklığın sonuçlarından yararlanan Akkad kralı Sargon Uruk şehrine saldırmış ve Sumerlere ağır bir darbe vurmuştur. Bu saldırıdan sonra Sumerler yaklaşık 300 yıl Akkadların kontrolü altında kalarak yaşamlarını idame ettirmişlerdir. Daha sonrasında Akkad krallığına bağlı şehirlere doğudan Kut saldırıları olması neticesinde, güçsüzleşen merkezi otorite boşluğundan yararlanan Sumerler yaklaşık 100 yıl sürecek III. Ur Hanedanlığı ile tekrardan canlanmak istemişlerdir. Ancak ^dUr-^dNammu kanunlarından anlaşılacağı üzere³⁷ III. Ur Dönemi'nde de devlet yönetimi içerisindeki huzursuzluklar devam etmiştir. Özellikle halkın babadan oğula geçen görevleri benimsememesi, liyakatsiz kişilerin hak etmedikleri görevlere getirilmesi ve Sumer halkının bu durum altında ezilmesi halkın devlete olan güvenini tamamen sarsmıştır. Var olan bu otorite boşluğu Elamlıların tekrardan Sumer topraklarına saldırımlarının önünü açmıştır. Ağırlıklı olarak Amurru göçleri olmak üzere farklı halkların Sumer topraklarına gelişi ile M.Ö. 1950 yıllarında Sumerler tarih sahnesinden siyasi olarak çekilmişlerdir. Dolayısıyla çalışmanın başında Tufan sonrası tuzlanmaya bağlı olarak toprakların verimsiz hâle gelmesi neticesinde Sumerlerin yıkılması görüşleri en düşük nedenler olarak gösterilebilir. Zira bu olayın sonrasında tarımsal faaliyetler Sumerlerden öğrenilen teknikler ile devam ettirilmiştir. Bu nedenle Sumerlerin yıkılışında tuzlaşma/salinization sorunsalı en hafif neden olarak gösterilebilir.

Kaynakça

A. Araştırma ve İncelemeler

- ABDULLAH, Mukhalad-Nadhir Al-Ansari-Nasrat Adamo-Varoujan K. Sissakian-Jan Laue, Soil Salinity of Mesopotamia and the Main Drains, *Journal of Earth Sciences and Geotechnical Engineering*, Vol. X, 2020, s. 221-230.
- ATALAY, İbrahim, *Toprak Oluşumu, Sınıflandırılması ve Coğrafyası*, Meta Basım, Bornova 2011.
- CHARLES, Michael P., "Agriculture in Lowland Mesopotamia in the Late Uruk Early Dynastic Period", *Proquest*, London 1989.
- CIVIL, Miguel, "Enlil and Ninlil: the Marriage of Sud", *Journal of the American Oriental Society*, Vol. CIII, Ed. Jack Mark Sasson, Chicago 1983, s. 43-66.
- COWIE, Jonathan, *Climate Change: Biological and Human Aspects*, Cambridge University Press, Cambridge 2007.
- DIAKOV, V.- S. Kovalev, *İlkçağ Tarihi*, C.1, Çev: Özdemir İnce, Yordam Yayınları, İstanbul 2010.
- DÖLEK, İskender - Naci Özsoy, "Nuh Tufanı Üzerine", *Social Sciences Studies Journal*, C.4, S. 21, 2018, s. 3649-3658.
- FALKESTEIN, Adam Falkenstein, "The Sumerian Temple City", içinde: *Monographs in History: Ancient Near East*, Vol. I/I, Ed., Maria Dej Ellis, 1974, s. 784-814.

³⁷ ^dUr-^dNammu kanunlarında "Tanrı Utu'nun değişmez sözüyle adaleti sağladı, dul kadın zengin ve güçlü adama teslim edilmedi, düşmanlığı ve kötülüğü engelledi, ölçü birimlerindeki usulsüzlükleri yeniden tespit ettirdi" gibi ifadeler sosyal hayattaki adaletsizliklerin anlaşılması açısından önemlidir. Ayrıca bu kanunlar daha dikkatli incelendiğinde tapınakların halk üzerindeki baskısının azaltılması kanunlar ile sağlanmaya çalışılmaktadır. Detaylı bilgi için bkz. Mebrure Tosun-Kadriye Yalvaç, *Sumer, Babil, Assur Kanunları ve Ammi Şaduqa Fermanı*, TTK Yayınları, Ankara 2002, s. 38-43.

- FOXVOG, A. Daniel, *Elementary Sumerian Glossary*, Berkeley 2011.
- FRAYNE, Douglas, *Sargonic ve Gutian Periods (2334-2113 BC): The Royal Inscriptions of Mesopotamia (Early Periods 2)*, Toronto 1993.
- GALINA, Morozova S., “A Review of Holocene Avulsions of The Tigris and Euphrates Rivers and Possible Effects on The Evolution of Civilizations in Lower Mesopotamia”, *Geoarchaeology*, Vol. XX/IV, Florida 2005, s. 401-423.
- GÜNBATTI, Cahit, *Sümerler, Gutlar, Hattiler, Hurriler, Urartular Kökenleri, Tarihleri, Dilleri ve Kültürleri*, Genel Kurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara 2007.
- JONES, Floyd Nolen *Chronology of the Old Testament: A Return to the Basics*, KingsWord Press, Texas 2002.
- KINAL, Füzuzan, *Eski Mezopotamya Tarihi*, AÜDTCF Yayınları, Ankara 1983.
- KÖROĞLU, Kemalettin, *Eski Mezopotamya Tarihi: Başlangıcından Perslere Kadar*, İletişim Yayınları, İstanbul 2012.
- KRAMER, Samuel Noah, *Sumerler: Tarihleri, Kültürleri ve Karakterleri*, Çev: Özcan Buse, Kabalcı Yayınevi, İstanbul 2002.
- LANGDON, Stephen, *Tablets from the Archives of Drehem*, Librairie Paul Geuthner, Paris 1911.
- PONTING, Clive, *Yeni Bir Bakış Açısıyla Dünya Tarihi*, Çev: Eşref Bengi Özbilen, Alfa Yayınları, İstanbul 2011.
- RENFREW, Jane, “Vegetables in the Ancient Near Eastern Diet”, *Civilizations of the Ancient Near East*, Vol. I, Ed. J. M. Sasson, New York 1995, s. 191-202.
- TEKİN, Murat, “Eski Mezopotamya’da Coğrafi ve Etnik Yapı”, *Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 2014, C.2, s. 111-125.
- TOSUN, Mebrure – Kadriye Yalvaç, *Sumer, Babil, Assur Kanunları ve Ammi-Şaduqa Fermanı*, TTK Yayınları, Ankara 2002.
- YILDIRIM, Ercüment, *Eskiçağ Mezopotamya’sında Liderler Krallar Kahramanlar*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 2017.
- ZEYBEK, Halil İbrahim - Harun Reşit Bağcı - Muhammet Bahadır, “Kızılırmak Deltası’nda (Samsun) Kıyı Çizgisi Değişimlerinin Bruun Kuralına Göre Değerlendirilmesi”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C.11, S.58, Ağustos 2018, s. 308-317.

B. İnternet Erişim Adresleri

<http://flood.firetree.net/> Erişim Tarihi: 05.05.2022

Summary

The Flood event, whose historical discussions continue, has been a destruction for all the cities in Mesopotamia. As a matter of fact, it is understood from many sources that the event occurred suddenly. According to the cuneiform tablets, it is stated that a large part of the Mesopotamian lands were under water as a result of this event. Because the Flood event is discussed in the records of many civilizations and is described as a world disaster. The handling of this event in civilizations in different geographies should be related to the emergence of writing. It is possible that this connection is related to the fact that the events that took place were recorded on tablets for the first time by this people, as a result of the Sumerians using writing for the first time. Considering the population of Mesopotamia in that period, it is possible that the destruction caused by the incident in the region affected other civilizations in different geographies culturally and economically.

The important point here is the opinions that the Sumerians were weakened and destroyed as a result of the Flood event. However, the Akkadians, who took the Sumerian lands, knew how to make the salty soils fertile again. This state developed the cultural heritage they received from the Sumerians and made it more systematic. They focused on barley production and continued their agricultural activities, especially by taking precautions against the infertility of the soil due to salinization. More importantly, during the period when the Akkadians consolidated their dominance in Mesopotamian lands, III. The Ur Dynasty wanted to revive the Sumerians again and established the New Sumerian State. In this period, we come across much more effective and innovative reforms regarding the Sumerians in many areas.

There are multiple reasons for the collapse of the Sumerians. At the beginning of these are the oppressions of the peoples that existed in the Mesopotamian lands or came later. The second reason is the struggles of the kings in the cities of the Sumerians to impose their dominance over other cities. During these struggles, the high-ranking priests in the temples tried to bring the kings they supported for their own interests to the fore, as a result of which the confusion was even more. The third reason is that the temples create their own economic policies, and as a result of their military and economic strength, they leave the people in a difficult situation by borrowing. The fourth reason is that the Elamites, who took advantage of the internal turmoil, attacked the Sumerian lands and broke the power of the Sumerian cities over time.

Finally, Sumerian cities, which have many different identities, were exposed to the Flood event and dragged into a regional confusion. Taking advantage of the results of this confusion, Akkad king Sargon attacked the city of Uruk and dealt a heavy blow to the Sumerians. With the arrival of different peoples, mainly Amurru migrations, to the Sumerian lands, the Sumerians were politically withdrawn from the stage of history in 1950 BC. Therefore, at the beginning of the study, the views of the collapse of the Sumerians as a result of the infertility of the soils due to salinization after the Flood can be shown as the lowest reasons. Because after this event, agricultural activities were continued with the techniques learned from the Sumerians. For this reason, the problem of salinization can be shown as the mildest reason for the collapse of the Sumerians.

